

ОЛЬГА КУЦЕНКО,

доктор соціологічних наук, професор, завідувачка кафедри соціальних структур і соціальних відносин факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, віце-президент Соціологічної асоціації України

Портрет Майстра крізь призму особистої долі і долі соціології НДР

Пам'яті професора Гельмута Штайнера

Abstract

The article is dedicated Professor Helmut Steiner's memory, an outstanding Eastern-German Sociologist, intellectual, broad-minded person who is gone away 14 February 2009. Through a prism of H.Steiner's personal life a complicate, dramatic, and, in fact, tragic (in its final stage after the German unification since the 1990s) history of forming and development of Sociology in the German Democratic Republic is revealed in some significant strokes. Sociology in GDR formed on the ruin of post-war split German society, intensively developed under high level of the society's anti-fascist and socialist consolidation since the end of the 1950s, tested enormously strong ideological pressure from the side of the political system since the end of the 1960s, has more or less coped with many barriers and produced the original scientific culture as well as research outcomes picturing many deep tendencies of society development. In such a development there was especially significant a personal scientific, ethic and life position of the Sociologist, living for the science, whose life serves the highest values of vocation that cannot exist without critique of society.

14 лютого 2009 року, у світлий день, коли всі закохані раділи життю, на 74-му році пішов зі світу живих Гельмут Штайнер — блискучий учений, організатор науки, один із фундаторів соціології в колишній Німецькій Демократичній Республіці, один із тих, хто суттєво вплинув на становлення і

розвиток радянської соціології, зрештою, велика Людина з відкритим серцем і широкою душею, яку багато хто шанував і любив за інтелект і неординарні людські якості. Його відхід — не лише непоправна втрата для всіх його близьких і численних друзів, колег-соціологів із Німеччини і, власне, з усіх країн Східної й Центральної Європи. Його відхід — це ще один крок у завершенні історичного циклу в розвитку соціальної науки в країнах із радянським минулим: від боротьби з ідеологічними утисками до конкурентної боротьби на світовому ринку продукування і споживання соціологічного знання.

Гельмут Штайнер народився 7 лютого 1936 року в католицькій сім'ї у невеличкому німецькому містечку Христофгамер, що входило до складу передвоєнної Чеської Республіки. Німецька і чеська культури, що від сивої давнини перепліталися в тих краях і в переплетенні яких проходили дитячі роки Г.Штайнера, істотно визначили особливості його характеру і світосприйняття. Сім'я була помірно релігійною і напрочуд музичною; батько володів невеликою лісопильнею, а з анексією Чехії Німеччиною на початку Другої світової війни був призваний до німецької армії солдатом і пройшов у цьому статусі через багато східноєвропейських земель, зокрема й Україною. Із поразкою фашистської Німеччини батько повернувся додому; однак, за спогадами Г.Штайнера, ще довго обтяжлива атмосфера царювала в домі: про війну батько волів не говорити, але й не міг звільнитися від пережитих жахів. Ці військові та повоєнні переживання назавжди закарбувалися у свідомості Г.Штайнера. У 1946 році сім'я, подібно до багатьох інших німецьких сімей, була переселена з території Чехословацької Республіки до Німеччини, до містечка Лобург, яке перебувало в радянській окупаційній зоні; при цьому бабуся з дідусем залишилися на західній території, пропонуючи юному Штайнерові приєднатися до них. Близькі орієнтували Гельмута на пасторську службу, проте він вирішив зробити самостійний вибір. Ще в

гімназії (у Крайсбурзі) Штайнера привертало соціально активне життя, можливість зводити нове на повоєнних, післяфашистських руїнах Німеччини. Цим був зумовлений свідомий вибір НДР як місця проживання і, в майбутньому, Берліна як місця навчання, роботи і життя.

Ще в гімназії він захопився філософською й політологічною літературою, працями К.Маркса, Ф.Енгельса, Г.Лукача, хоча інтереси були ширшими (германістика, хімія, економіка). Випадково (і на щастя для соціології НДР) у 1954 році Штайнера було зараховано до Берлінського університету Гумбольдта (де збереглися блискучі традиції німецької академічної освіти) за курсом економіки, який він закінчував у 1958-му, а потім там само до 1962 року навчався в аспірантурі, працював асистентом і старшим науковим співробітником.

Для повоєнного періоду Німеччини була характерною дуже висока консолідація суспільства на засадах однодумності — антифашизму — і в НДР — соціалістичного піднесення. Попри серйозні кризи системи, що увиразнилися вже у 1950-х (зокрема потужні страйки, демонстрації робітників промислових підприємств, що струсували НДР 1953 року, та ін.), за суттю, східнонімецька система зміцнювалася, а її політичні лідери особливу ставку робили на науковий прогрес¹. Тим часом дедалі більшою мірою усвідомлювалася потреба в науковому розумінні суспільних процесів та явищ. На зламі 1950–1960-х років один із видатних професорів університету Гумбольдта Курт Браунройтер перейнявся ідеєю формування дослідницької групи, яка б вивчала суспільні відносини. У той час ці соціально-інтелектуальні процеси відбувалися подібно до того, як це було і в СРСР, де інтерес до соціології формувався як свого роду протест проти ідеологічного засилля в соціальних науках і вираження прагнення пізнати соціальну реальність науковими методами. Гельмут Штайнер потрапляє до поля інтелектуального впливу професора Браунройтера і входить у його небагаточисельний гурток, що виявилось воістину доленосним у формуванні наукових інтересів і професійної діяльності. Після переходу професора Браунройтера в Академію наук НДР в університеті продовжує активно працювати науковий гурток із соціології за участю таких відомих учених, як Фрідріх Беренс, Гюнтер Кольмі, Юрген Кучинські, Фред Олснер. До нього залучаються молоді дослідники (Георг Асман, Клаус Корн, Ганс-Гюнтер Маєр та ін.), котрі й стали фундаторами соціології в НДР². Під керівництвом Юргена Кучинського у 1963 році Гельмут Штайнер захищає докторську дисертацію з соціології, а 1967-го виходить друком його велике монографічне дослідження “Зміна соціальної структури в сучасному капіталізмі. Класовий аналіз службовців у Західній Німеччині”. Він читає лекції із соціології в університетах Берліна, Мерсбурга, Єни, веде семінар з історії економічних теорій.

Окремо слід спинитися на згаданій вище монографії [Steiner, 1967], що стала першим і єдиним дослідженням мінливої соціально-класової структу-

---

¹ Зокрема, ці процеси проаналізовано у статтях Г.-Г.Масра [Майер, 1996] і Г.Штайнера [Штайнер, 1995; Steiner, 2002; 2006].

² Докл. див.: [Friedrich, 2002].

ри у повоєнних західних капіталістичних суспільствах, проведеним у “зовнішніх” рамках системи державного соціалізму. Це дослідження представляло соціологічний погляд на проблему з позицій марксистського (неідеологізованого) підходу. Г.Штайнер, звертаючись до однієї з найскладніших проблем у теорії соціальної стратифікації — критеріїв виокремлення класів, — переглядає ознаки соціального класу і наголошує збереження детермінаційної ролі чинника належності до засобів виробництва, пов’язаного з життєвими умовами й інтересами людей. На додаток і в діалозі з висновками Д.Локвуда і Дж.Голдторпа, які у той самий період підкреслювали значення в класовому аналізі ознак поведінки й свідомості, найважливішою ідеєю праці Г.Штайнера став висновок щодо *необхідності відрізнити сутнісні ознаки класів від їх “маніфестацій”*, або історично мінливих форм існування і вияву. Завдяки такому концептуальному баченню авторові вдалося не тільки дослідити походження, композицію, умови праці, класову ідентифікацію й життєві шанси швидко зростаючої армії службовців (*Angestellte*), а й показати діалектику класів як “історично зумовлених категорій у рамках капіталізму” [Steiner, 1967: S. 99].

Емпіричний аналіз крізь призму відносин виробництва (порівняно з якими решту характеристик класів розглянуто як залежні змінні) уможливив аргументування висновку стосовно появи радше “нового пролетаріату”, ніж “нового середнього класу” в соціально-економічній системі західного капіталізму. Зокрема, Г.Штайнер доводить, що відмінності між “синіми комірцями” та значною часткою “білих комірців” частіше мають характер внутрішньокласових; а відмінності між робітниками та службовцями у царині дозвілля, у структурі споживання впливають зі специфіки їхньої праці й не є принципними. Подібно до “синіх комірців”, службовці — “білі комірці” дуже швидко змінюються і, за відсутності сильних профспілок, стають навіть більш уразливими і залежними від коливань на ринку праці. Оскільки професії “білих комірців” дедалі більше стандартизуються і програмуються, а фрагментовані завдання дедалі більше потребують радше функціональної, ніж сутнісної раціональності (за К.Мангаймом), відтак, згідно з автором, можна стверджувати, що нижчі верстви цих “білих комірців”, перебуваючи у стані відчуженості, уподібнюються “синім комірцям”. Так само, як і в більш ранніх (довоєнних) працях німецького соціолога Г.Шпаєра [Spreier, 1995], Г.Штайнер звертає увагу на *не*докорінні відмінності між соціальними і психологічними диспозиціями нового середнього класу та “синіх комірців”, незважаючи на вплив процесу пролетаризації умов праці.

Поряд із висновком щодо пролетаризації певних верств “класу службовців” Г.Штайнер ще у середині 1960-х років обґрунтував положення, згідно з яким соціальна структура сучасного капіталістичного суспільства є складною, а “білі комірці” — неоднорідними. У цьому середовищі відтворюються суттєві відмінності можливостей у доступі до позицій інтелектуальної праці й управління для вихідців із різних соціальних класів. На цій підставі посилюється *соціальний розрив* між високоосвіченими службовцями, вищим управлінським і нижчим обслуговувальним персоналом, що, втім, свідчить *про зміну форми, але не змісту експлуатації найманих службовців капіталом*. Остання ідея безпосередньо наближає до необхідності перегляду центрального в марксистській соціології поняття “капітал”, багато-

маніття його форм, до чого автор, спираючись на праці П.Бурдьє, повертається у 1990–2000 роках [Steiner, 2008; Штайнер, 2001; 2003а]. Полемізуючи з методологією П.Бурдьє, Г.Штайнер аргументує висновок стосовно збереження фундаментального значення соціально-економічних чинників соціальних нерівностей у суспільствах наприкінці ХХ століття й необхідності доведення “нелінійних зв’язків, посередництва, метаморфоз, перетворень економічного капіталу на політичний, соціальний, культурний, символічний в історичному процесі самоорганізації, усупільнення виробництва і громадського життя загалом” [Штайнер, 2003б: с. 51]. Ці ідеї становлять безпосередній інтерес не лише в поясненні стратифікації більш передових (пост-)індустріальних ринкових суспільств, а й у поясненні нерівностей у суспільствах державного соціалізму і процесів посткомуністичного структурування їх. Зокрема, теза стосовно метаморфоз структурних ресурсів, що змінили форми соціальних нерівностей у суспільствах державного соціалізму, набула розвитку вже у дослідженнях 1960–1970-х років (передусім у працях польських соціологів В.Весоловського і К.Сломчинського, чеського соціолога П.Махоніна, який помер минулого року, радянського соціолога О.Шкаратана, угорських соціологів Г.Конрада та І.Селенї та ін.).

До середини 1960-х на основі діяльності соціологічного гуртка при університеті Гумбольдта створюється робоча група з соціології в Інституті економіки Академії наук НДР під керівництвом К.Браунройтера, пізніше — Наукова рада з соціальних досліджень під керівництвом Клауса Корна, а потім і центральний Інститут соціологічних досліджень молоді при Академії наук НДР у Ляйпцизі, що його Г.Штайнер довгі роки очолює. Його дослідницький підхід вирізняє міждисциплінарність (на чому акцентував увагу і К.Браунройтер), що стала особливо затребуваною в соціології на зламі ХХ–ХХІ століть.

У 1960-х роках соціологія в НДР доволі активно розвивається. На VI Всесвітньому конгресі соціологів у Франції у 1965 році Г.Штайнер очолив спеціальну секцію з соціології НДР, де познайомився із багатьма видатними західними соціологами, зокрема отримує особисте запрошення від Р.Дарендорфа приїхати до нього в Англію працювати.

Близькість наукових проблем та інституціональних траєкторій розвитку соціології в СРСР і НДР у 1960-ті роки зумовлює неабиякий інтерес Г.Штайнера до інтелектуальних і науково-соціологічних процесів у радянському суспільстві, що концентровано виявляються в Москві. У 1968–1969 роках як запрошений дослідник він працює в Інституті філософії АН СРСР у Москві, а особисте інтелектуальне спілкування із В.Ядовим, Ю.Левадою, А.Здравомисловим, Л.Гудковим, Б.Грушиним, Н.Лапіним, В.Шубкіним¹, В.Келле та ін. згодом переростає у справжню дружбу. До останнього часу Г.Штайнер підтримував активний професійний, інтелектуальний зв’язок із найвідомішими вченими-шістдесятниками, соціологами Росії, Поль-

---

¹ Часопис “Соціологія: теорія, методи, маркетинг” в останньому числі за 2008 рік опублікував переклад чудової статті Г.Штайнера, присвяченої Володимирові Шубкіну [Штайнер, 2008], в якій німецький соціолог навдивовижу точно і зацікавлено аналізує професійну кар’єру видатного радянсько-російського соціолога В.Шубкіна в контексті суспільних процесів й індивідуальної долі вченого.

щі, Чехословаччини, Угорщини, Болгарії, такими як А.Шафф, Я.Щепанський, В.Весоловський, П.Махонін та ін., активно і щиро сердо цікавився науковою діяльністю молодих соціологів. Бурхливі дискусії стосовно сьогодення і перспектив (пост-)соціалістичних суспільств, соціології в цих країнах (а потім і за постсоціалізму) не вщухали до останнього часу, а їхні результати справили помітний вплив на розвиток соціології в НДР і СРСР/Росії, на формування проблемного й концептуально-методологічного поля науки.

Від кінця 1960-х років (особливо після подій Празької весни) розвиток соціології в НДР опиняється під особливо сильним ідеологічним тиском порівняно з іншими соціалістичними країнами. Від початку 1970-х дедалі частішою стає потужна ідеологічна критика робіт Наукової ради з соціальних досліджень, її діяльність маргіналізується, робочу групу з соціології при Інституті економіки АН розформовують і частково переводять до консервативного Інституту філософії при АН; не витримавши такого утиску, К.Браунройтер помирає на 62-му році життя від серцевого нападу. Після повернення до Берліна з тривалого московського відрядження Г.Штайнер не бачить перспективи в тому, щоби залишатися в розформованій робочій групі з соціології, відмовляється від пропозицій Інституту соціальної психології в Єні та від соціологічної кафедри в університеті Карла Маркса в Ляйпцизі й переходить на посаду керівника відділу в новий Інститут теорії й організації науки¹, діяльність якого в той час перебувала не під таким потужним ідеологічним пресингом.

Сильна індивідуальність, інтенсивна і продуктивна робота Г.Штайнера допомагають йому зберігати лідерські позиції в соціологічній науці НДР і репрезентувати її як на Заході, так і у східноєвропейських країнах. Його підхід до науки характеризується високою соціальною відповідальністю, критичністю, відданістю вільній від догм марксистської методології.

В Інституті теорії науки Г.Штайнер занурюється у проблематику соціології знання і науки. Особливими предметами його наукового інтересу стають питання теоретичних засад соціологічних досліджень, питання історії науки та її соціального функціонування², особливості розвитку наукових шкіл та типології їх (результати цих досліджень відображено у циклі статей та опублікованій у співавторстві із Г.Кребером книжці). Штайнер стає активним речником, популяризатором досягнень радянської соціології в німецькому суспільстві. Опубліковані в перекладі німецькою мовою праці радянських соціологів ставали широко відомими західній соціологічній громадськості, активніше перекладалися з німецької англійською та іншими мовами. Зокрема, перекладена німецькою книга В.Ядова і А.Здравомислова “Людина та її робота” (ще у 1971 році) відіграла, за визнанням багатьох східнонімецьких соціологів того періоду, важливу роль у розвитку методології соціологічних досліджень [Friedrich, 2002: S. 156].

---

¹ IWTG, пізніше – IWT, під керівництвом Гюнтера Кребера.

² Докладніше див., зокрема: [Steiner, 1977].

У 1978 році при Академії наук НДР було створено дослідницький Інститут соціології та соціальної політики, в якому Г.Штайнер працював керівником відділу. Його основні наукові інтереси були пов'язані з теоретичними й методологічними проблемами вивчення соціальної структури перехідного суспільства НДР (як суспільства “соціального становлення”), особливостями розвитку соціології в СРСР, східноєвропейських і, згодом, пострадянських державах. Особливий інтерес становлять теоретичні праці, що містять глибокий порівняльний аналіз теорій і методології К.Маркса і М.Вебера. Штайнера запрошують виступати із науковими доповідями на важливі форуми з соціології, що їх організують, зокрема, Ю.Габермас, Р.Дарендорф, В.Цапф, П.Тамаш, Н.Генов та ін.

Після возз'єднання Німеччини життя у східних її землях принципово змінюється, відповідно змінюються статус і дослідницькі можливості представників соціальної науки колишньої НДР — переважна більшість із них від початку 1990-х втрачають інститути, відділи й кафедри. Як із гіркотою пише Г.-Г.Маєр: “...такого об'єднання, якого прагнули обидві сторони [західна і східна частини Німеччини], все одно не сталося. Професійна компетентність і корисність східнонімецької інтелігенції в подальшому були заперечені в розв'язаній засобами масової інформації кампанії, що не мала аналогів; зображувалися жахливі картини спустошення науки і культури” [Маєр, 1996: с. 42]. Така ж доля випала й професорові Г.Штайнеру: у 1993–2001 роках — професор (на тимчасових засадах) університету ГанOVERA, головний редактор часопису “Utopie kreativ”; від 1994 року — член Товариства Ляйбніца, яке в Німеччині, власне, стало наступником Академії наук. Він активно працює над проблемами трансформації суспільно-економічних систем, соціальної структури, ролі еліт і класів у колишніх соціалістичних суспільствах. Виходить друком цикл серйозних наукових статей із проблем класового аналізу в соціології, щодо ролі еліт у трансформації колишніх соціалістичних суспільств, марксистської та веберівської методологій, соціальної зумовленості розвитку науки. Він отримує офіційні запрошення на роботу від провідних західнонімецьких учених — професора В.Цапфа, а пізніше Ю.Кокі як Президентів найбільшого в Німеччині Берлінського центру досліджень із соціальних наук (WZB), — проте чинні після уніфікації Німеччини закони не дозволяють зарахувати його до штату. Від 1999 року практично до кінця своїх днів Г.Штайнер працює професором WZB як гість Президента, гостро переживаючи соціальну несправедливість такої ситуації.

Сьогодні можна впевнено стверджувати: у процесах уніфікації, власне кажучи, відбулося знищення східнонімецької соціології, що розвивалася на теренах НДР починаючи від рубежу 1950–1960-х років, що, зокрема, було визнано в публічних доповідях лідерами сучасної Німецької соціологічної асоціації на спеціальному науковому колоквиумі “Аналіз суспільства та історія ідей”, організованому в лютому 2006 року на честь 70-ліття професора Г.Штайнера в Центрі досліджень із соціальних наук Берліна (WZB). На цьому форумі вперше за 15 років періоду німецької уніфікації в доповіді Президента Асоціації професора Карла-Зігберта Реберга пролунало публічне визнання внеску східнонімецьких соціологів у розвиток науки і, фактично, каяття з боку сучасної Німецької соціологічної асоціації за руйнацію

цієї наукової гілки і, в певному сенсі, дискримінацію її представників. Примітно, що таке визнання мало місце саме під час святкування ювілею Г.Штайнера, що, своєю чергою, є визнанням його неоціненного внеску в розвиток соціології загалом і східнонімецької соціології зокрема.

Моє перше знайомство з Гельмутом Штайнером відбулося заочно. У 1997–1998 роках ми із Т.Заславською та О.Якубою працювали над проектом з порівняльного вивчення становлення нового середнього класу в пострадянських суспільствах. І коли постало питання щодо європейських партнерів з проекту, у Тетяни Іванівни Заславської жодних сумнівів не було — це має бути німецький соціолог Гельмут Штайнер, добре відомий учений, із високим авторитетом у міжнародній соціологічній спільноті. Пізніше мені пощастило брати участь у численних дискусіях із професором Штайнером, бути слухачем його глибоких, часто дотепних міркувань стосовно минулого, сьогодення і можливого майбутнього суспільств, у яких ми живемо, і соціології, якій ми служимо. Тричі він брав участь у соціологічних форумах в Україні: 2001 року — у спільному німецько-польсько-українському семінарі в Інституті соціології НАНУ, організованому за підтримки WZB, 2003-го — у конференції з теоретичної соціології САУ та Інституту соціології НАНУ, 2006 року — в Харківських соціологічних читаннях. У бесідах останніх років Г.Штайнер незрідка виказував глибоку занепокоєність “обмілінням” соціології в пострадянських Росії та Україні, прагматизацією діяльності соціологів (особливо молодих учених), униканням дослідження важливих проблем суспільних відносин і суспільного розвитку, втратою наукової оригінальності на користь некритичного запозичування західних знань і методів. У невеликій праці, опублікованій у московському “Социологическом журнале” у середині 1990-х, він писав: “...якщо соціологія хоче, щоб суспільство зважало на її компетентні критичні судження, якщо вона хоче знову домогтися визнання і серед широкої громадськості, і серед політиків, то вона зобов’язана скористатися властивою їй функцією *критики суспільства*. Це — теж один із уроків соціології НДР!” [Штайнер, 1995: с.230].

Для професора Гельмута Штайнера соціологія стала не лише професією, а й нездоланною пристрастю, яка суттєвою мірою визначила його життєвий шлях. Перефразувавши Макса Вебера, можна сказати, що є два способи зробити із соціології свою професію: або жити “для” соціології, або жити “за рахунок” соціології (“*von der Politik*”). Можливо, випадок визначив вибір цієї професії, але соціологія стала для Г.Штайнера пристрастю — тим, що створює “внутрішнє життя”, надає йому глибокого смислу і робить життя *служінням*. Служінням вищим ідеалам, цінностям, які є немислимыми поза критикою суспільства і яким нерідко стає тісно в рамках “служби”. Ці моральні імперативи Г.Штайнер висував не тільки до себе, а й до соціологів і соціології загалом, від якої себе не відокремлював. Якби можна було написати “рецепт особистості за Гельмутом Штайнером”, тоді це — дивовижне поєднання життєлюбства і захопленості, чуйності і бескомпромісності, чутливості і цілеспрямованості, відкритості, прагнення справедливості і волі до життя. Нехай ці риси Майстра спрямовують і нас у наших життєвих і професійних виборах.

Література

- Майер Х.-Г.* Научный потенциал ГДР и формирование новой элиты // Социологический журнал. — 1996. — № 1/2. — С. 41–54.
- Штайнер Х.* Общество на переломе: встреча немецких социологов в Галле-на-Заале // Социологический журнал. — 1995. — № 3. — С. 227–233.
- Штайнер Х.* Формирование социальной структуры в современной России // Экономические и социальные перемены: Мониторинг ВЦИОМ. — М., 2001. — № 6 (56). — С. 30–46.
- Штайнер Х.* Институционализация отношений собственности как призма понимания социальной трансформации // Аспекты развития социологической теории. Трансформация социальных институтов и институциональной структуры общества. — К., 2003а. — С. 42–53.
- Штайнер Х.* Відмінності та схожість у соціальних реаліях: Соціологічний аналіз Росії порівняно з Польщею та Угорщиною // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2003б. — № 4. — С. 191–206.
- Штайнер Г.* Соціологія професії як покликання: Володимир Миколайович Шубкін // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2008. — № 4. — С. 175–183.
- Friedrich W. Helmut Steiner* — Stationen und Leistungen einer Soziologen-Karriere // Friedrich W. Soziologie und Gesellschaft — ein Widerspruchsvolles Verhältnis. — Berlin, 2003. — S. 151–160.
- Speier H.* Middle-Class Notions and Lower-Class Theory. The Foundations of Social Rank and Respect // The New Middle Classes / Ed. by A.J. Vidich. — N.Y., 1995. — P. 87–102, 144–150.
- Steiner H.* Soziale Strukturveränderungen im modernen Kapitalismus. Zur Klassenanalyse der Angestellten in Westdeutschland. — Berlin, 1967.
- Steiner H.* Wissenschaftliches Schöpfertum und Schulen in der Wissenschaft. — Berlin, 1977.
- Steiner H.* Soziologie und Gesellschaft — ein widerspruchsvolles Verhältnis. Reflexionen zur deutsch — deutschen Soziologie-Entwicklung seit 1945 // Soziologie und Gesellschaft — ein widerspruchsvolles Verhältnis / Hrsg. von W. Friedrich, H. Meyer. — Leipzig, 2002. — S. 9–72.
- Steiner H., Tamas P.* The Business Elites of East-Central Europe // Social Studies on Eastern Europe. — Berlin, 2005. — Bd. 3. — S. 139–176.
- Steiner H.* Gesellschaftsanalyse und Ideengeschichte — aus biographischer Perspektive / Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung (WZB) — Discussion Paper 2006-008.
- Steiner H.* Sozialökonomik und Klassenanalyse. Bemerkungen zu einem Grundaspekt systematischer und historischer Gesellschaftsforschung // Arso von. Eichhorn, W. Kuettler. Was ist Geschichte? Aktuelle Entwicklungstendenzen von Geschichtsphilosophie und Geschichtswissenschaft. — Berlin, 2008. — Bd. 19. — S. 231–266.